

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه پیام نور - مرکز جنوب تهران

پایان نامه جهت اخذ مدرک کارشناسی ارشد

موضوع پایان نامه:

" مبانی فقهی و حقوقی رضاع "

استاد راهنما:

آقای دکتر قاسم جعفری

استاد مشاور:

آقای دکتر سید محمد صدری

نگارش: مهراسادات صدری

شماره دانشجویی: 870005682

تایپ، ویرایش و صفحه آرایی: نگارنده

سال تحصیلی 92 - 91

چکیده

همان گونه که می دانیم از نقطه نظر فقهی مسائل بسیار زیادی در مورد شرایط و احکام رضاع، محرمیت رضاعی، اقربای رضاعی، مستحبات شیرخوارگی، رضاع کبیر، اتحاد فعل در رضاع و مباحث بسیار مهم و اصولی دیگری که کلیه ی آنها در این پایان نامه مطرح شده، وجود دارد که همه و همه نشانگر اهمیت بحث رضاع می باشد. البته در این مقوله، به مفاد قانونی و حقوقی موضوع مورد تحقیق نیز اشاره رفته است .

مهم تر از همه اینکه رابطه ای تنگاتنگ بین نظریات فقهی و علوم تجربی و نیز مغایرت هایی بین آن دو در زمینه ی مورد پژوهش وجود دارد. علاوه بر آن، وجود نقاط مشترک بین تعالیم ناب اسلامی، آموزه های قرآنی و روایات و احادیث موجود سبب شده به بحث در این زمینه پرداخته شود. در این پایان نامه مشخص گردیده است که تا چه اندازه احکام دینی و فقه اسلامی (اعم از فقه شیعه و سنی) قادر به پاسخ گویی به سوالات روز دنیا در زمینه شیردهی بوده و زمانی که در مغایرت با علم پزشکی روز قرار می گیرد، چه مزیت و برتری ای باعث می گردد تا تعالیم دینی را ارجح از علوم تجربی بدانیم.

در این نوشتار به طور کاملا علمی تحقیقی و با زبانی رسا و ساده به تفصیل در زمینه ی فقهی و حقوقی، موضوع رضاع را مورد بحث قرار داده و در زمینه ی علمی نیز از نظریات سازمان بهداشت جهانی و آکادمی پزشکی اطفال آمریکا بهره جسته ایم و در این زمینه ها مفصلا باب سخن گشوده ایم.

نیز متذکر شده ایم که توصیه های قرآنی و حدیثی برای شروع شیردهی و تداوم شیردهی تا مدت زمان مورد نظر تعالیم دینی، نسبت به اقدامات علوم تجربی و سازمان های بهداشتی، بسیار کاربردی و موفق تر هستند.

کلید واژه ها: فقه، حقوق، رضاع، محرمیت، علوم تجربی، سازمان بهداشت جهانی، آکادمی پزشکی اطفال آمریکا.

فهرست مطالب

	عنوان صفحه
3	فصل اول: کلیات تحقیق
4	مقدمه
4	تعریف مساله و بیان سوالهای اصلی تحقیق
6	فرضیه های تحقیق
7	ضرورت انجام تحقیق
8	فصل دوم: بیان مبانی نظری تحقیق و احکام مرتبط
9	تعریف لغوی رضاع
9	ایجاد قرابت رضاعی
10	شناخت اقربای رضاعی
12	اثبات رضاع و محارم رضاعی
13	شرایط ایجاد محرمیت رضاعی
18	احکام رضاع
19	الف) از دیدگاه قرآن
24	ب) بول شیر خوار
24	ج) روزه زن شیرده
24	د) حدّ بر زن شیرده
24	ه) دینه از بین بردن شیر زن
25	و) تفصیل شرایط رضاع
30	ز) تفصیل مفهوم احتیاط در رضاع
32	ح) تفصیل حکم خواهر رضاعی پسر
33	ط) تفصیل حکم شیر خوارگی پس از ازدواج
34	ی) تفصیل آداب و مستحبات شیر خوارگی
36	شیردهی مادر به نوزاد
36	الف) در قرآن کریم
42	ب) در دو حدیث از دو بزرگوار
43	ج) اولویت مادر در شیر دادن
45	د) استحباب شیردهی مادر
46	بیان مسائل رضاع با استفاده از کتاب تحریر الوسیله امام خمینی (ره)
56	احکام شیر دادن به نقل از رساله امام خمینی (ره)

58	الف) شرایط شیر دانی که علت محرم شدن است از منظر امام خمینی (ره)
60	ب) آداب شیر دادن از نقطه نظر امام خمینی (ره)
60	ج) مسائل متفرقه شیر دادن
61	احکام شیر دادن مطابق با فتوای آیت الله لنکرانی
61	الف) شرایط شیر دانی که علت محرم شدن است
66	ب) آداب شیر دادن
66	ج) مسائل متفرقه شیر دادن
68	رضاع کبیر
69	الف) در عصر حاضر
71	ب) در فقه عامه
75	اتحاد فعل در رضاع
80	حضانت از دیدگاه فقه امامیه و سایر مذاهب اسلامی

82	فصل سوم: یافته های تحقیق، پاسخ به سوالات تحقیق، جمع بندی و نتیجه گیری
83	کفاره شیردهی و کفاره تاخیر در رضاع
83	الف) فتوای حضرت آیت الله العظمی سیستانی (مد ظله العالی)
84	ب) فتوای حضرت آیت الله العظمی مکارم شیرازی (مد ظله العالی)
84	ج) فتوای حضرت آیت الله العظمی صافی گلپایگانی (مد ظله العالی)
84	دلایل عدم شیردهی از منظر سازمان بهداشت جهانی و آکادمی پزشکی اطفال آمریکا
85	الف) کمبود پرولاکتین
85	ب) فشار کار در مادران شاغل
85	ج) سرایت عفونت ها
85	د) سرایت اچ آی وی
86	تطبیق احادیث دوران شیردهی با علوم تجربی
88	الف) طرح مسائل از دو دیدگاه
89	ب) نکات مطابق با علوم تجربی
89	ج) اهمیت شیردهی از هر دو منظر
93	د) روش شیردهی از هر دو منظر
94	ه) نکته کارآمدتر از علوم تجربی
95	و) تضمین تداوم شیردهی
98	ز) انتخاب دابه
98	ح) نکته مغایر با علوم تجربی
103	نتیجه
107	منابع

فصل اول

كليات تحقيق :

بيان مساله

فرضيات

سوالات اصلي و فرعي تحقيق

ضرورت انجام تحقيق

مقدمه

محور دین، انسان و سعادت اوست و سعادت انسان در گرو سلامت است.

دوران شیرخوارگی، دوران بسیار مهم در زندگی هر انسانی است. کودکی در دوران اولیه زندگی خود تغذیه مناسب داشته باشد به رشد جسمانی کامل دست یافته و در آینده فردی تندرست و شاداب خواهد بود.

تربیت دینی فرزندان به معنای تعلیم آموزش های دینی به فرزندان عامل اساسی در روند تکامل و پیشرفت انسان است که برای این منظور مادر مهم ترین و اصلی ترین نقش را به عهده دارد. به دلیل آنکه بسیاری از خصوصیات اخلاقی و روانی والدین از طریق وراثت به فرزندان منتقل می شود.

مادر می تواند از حواس پنجگانه برای رشد فکری و اجتماعی کودک و کسب معرفت و آگاهی او استفاده کند و در زمینه رشد عاطفی نیز با وجود علاقه قلبی مادر به فرزند وی می تواند با ملاحظت و ابراز علاقه به کودک عواطف او رابه دست گیرد و او را تربیت نماید.

هر چند رشد فکری اخلاقی و دینی کودک مهم است ولی مقدمه همه اینها رشد جسمی است که مادر با شیردهی و تغذیه مناسب می تواند زمینه آن را فراهم کند.

بی تردید در همه جوامع دینی چهارچوب هایی در بحث رضاع معین شده است و بسیاری از افراد خود را مقید و موظف به رعایت این چهارچوب های دینی می دانند اما در نقطه مقابل کم اطلاعی و عدم آگاهی مادران نسبت به الزامات فقهی و حقوقی و آموزه های دینی بدآموزی عدم کنترل رفتار کودک منفعل بار آوردن او عدم ارضای نیازهای عاطفی و خدشه دار کردن شخصیت کودک از آسیبهایی هستند که مانع رشد و تربیت کودک می شود و در این گونه موارد افراد الزامی بر رعایت موازین دینی در خود نمی بینند و جامعه دچار مشکلات و مسائلی می شود و اصولاً سوالات و پرسش هایی در این زمینه ها مطرح است که به شرح برخی از آنها که در این نوشتار به آن پاسخ داده شده است می پردازیم.

تعریف مساله و بیان سوالهای اصلی تحقیق:

آنچه ما را بر آن داشت تا به این تحقیق جامع عمل بپوشانیم از بین تمامی سوالات مطرح شده در ذیل، این مساله اساسی و اصلی است که نظر علوم تجربی در برخی موارد موجود در زمینه ی رضاع، مغایر اتی با

تعالیم اسلامی دارد و این تفاوت ها در زمینه هایی است که به بررسی تک تک آنها خواهیم پرداخت. در این مقوله مشخص می نمایم که در موارد تفاوت و تغایر بین علوم تجربی و احکام اسلامی، دلایلی بر صحیح و بر حق بودن مستندات فقهی و حقوقی نسبت به نظریات علوم تجربی وجود دارد و در کنار این نکات مغایر، موارد مشترکی نیز بین علوم طبیعی و آموزه های دینی به چشم می خورد و در نهایت اینکه دلیل مخالفت سازمان ها و آکادمی های پزشکی و بهداشتی در مورد عدم تغذیه با شیر مادر و نیز مدت زمان تغذیه با شیر مادر در مواردی که منظر نظر این سازمان ها و نهادها می باشد، مطرح شده و ایراد می گردد که این مخالفت ها به چه مواردی محدود می شود و دیدگاه فقه شیعه و عامه در این باره به صورت مستند مطرح خواهد شد.

علاوه بر مساله اصلی مطرح شده، پرسش های بسیار مهم دیگری نیز در این زمینه وجود دارد که از جمله مسائل مطرح شده می توان به موارد زیر اشاره کرد:

- ۱ - آیا در فقه امامیه خط مشی مشخص و قابل پیروی در زمینه ی احکام رضاع وجود دارد؟
- ۲ - آیا در جوامع دینی و مذهبی محدودیتها و الزامات فقهی و حقوقی در مساله رضاع اهمیتی دارند؟
- ۳ - در قوانین مکتوب جوامع دینی و به طور خاص در جمهوری اسلامی ایران به چه میزان به این موارد تاکید گردیده است؟
- ۴ - میزان تاثیرپذیری احکام فقهی و حقوقی رضاع در نقش سلامت و بهداشت زیستی جامعه امروزی چیست؟
- ۵ - آیا تطبیقی بین احادیث و روایات در دوران رضاع با علوم تجربی امروزی وجود دارد؟
- ۶ - چه مسائلی تحت عنوان مقدار شیردهی وجود دارد که حرمت و یا محرمیت را ثابت می کند؟
- ۷ - آیا بر زن در دوسالی که شیر می دهد غیر از كفاره شیردهی كفاره تاخیر نیز واجب است؟
- ۸ - چه منابع و تحقیقات علمی در راستای تایید مسائل و احکام فقهی رضاع وجود دارد؟
- ۹ - از نظر مدت زمان شیردهی چه مغایرتی بین آموزه های قرآنی و علوم تجربی می باشد؟
- ۱۰ - چه تفاوتی بین مدت زمان شیردهی از منظر روایات و احادیث در مقایسه با توصیه های سازمان بهداشت جهانی وجود دارد؟
- ۱۱ - دلایل عدم تغذیه با شیر مادر از منظر آکادمی پزشکی اطفال آمریکا و علوم تجربی چیست؟
- ۱۲ - چه نکات مشترکی بین تعالیم اسلامی و علوم طبیعی در رابطه با مساله رضاع وجود دارد؟

در این پایان نامه علاوه بر پاسخ گویی به کلیه ی سوالات فوق، به برخی مسائل مهم فقهی حقوقی علمی که در ارتباط با موضوع مورد تحقیق بوده نیز پرداخته و آنها را یادآور شده ام که شامل شناخت مفهومی کلمه ی رضاع و آیات و روایات مرتبط با آن و حق شیر دادن و حضانت و نیز شناخت شرایط ایجاد قرابت و محرمیت رضاعی که در مبحث رضاع بسیار مهم است و پس از آن شناخت اقربای رضاعی و نیز آشنایی با فتاوی و نظریات شیخ طوبی، شیخ مفید، ابو علی طبرسی، امام خمینی (ره)، صاحب جواهر، شهید ثانی، آیت الله سیستانی، آیت الله مکارم شیرازی، آیت الله صافی گلپایگانی، و برخی از علما و فقهای و مفتی های بنام شیعه و سنی در رابطه با موضوعات و احکام مرتبط با شیردهی که قابل طرح و استفاده باشد، به کار گرفته شده است.

استفاده از مباحث حقوقی در رابطه با شیردهی از جمله ماده 1046 1045 و 1176 قانون مدنی و دیگر ماده ها و تبصره های موجود در قوانین حقوقی اسلامی و در نهایت بررسی مسائل عاطفی شیرخوار و مطالعات و تحقیقات علمی انجام شده توسط سازمان بهداشت جهانی و آکادمی پزشکی اطفال آمریکا و مقالات و پژوهش های انجام شده در این رابطه را یادآور شده ام.

در نهایت امر به مقایسه میان فقه اسلامی و علم روز و نیز مغایرت ها و مشترکات احکام اسلام و علوم تجربی پرداخته ام و نتیجه گیری مبسوط و در خور ارائه را بر خود فرض نموده ام.

فرضیه های تحقیق

الزامات فقهی و حقوقی چهارچوب هایی هستند که به احکام رضاع، شفافیت تداوم و سلامت و بهبودی می دهند و در نتیجه جامعه سالم و شاداب را رقم خواهد زد .

- ۱ - جامعه در پرتو این الزامات، احساس شادابی رضایت و سلامتی خواهد کرد.
- ۲ - رعایت الزامات فقهی و حقوقی الگویی صحیح در عرصه احکام رضاع در جهان خواهد بود.
- ۳ - رعایت این الزامات نسبت حق و ادای دین مادر و یا والدین نسبت به فرزند و وراثتی بر پایه و بنیان سالم از نظر اخلاقی خواهد بود.
- ۴ - در بررسی ارتباط فقه و حقوق و نیز تکلیف و یا اخلاق درست به چشم اندازهای نوینی درباره ی افراد یک خانواده و یا یک جامعه خواهیم رسید.
- ۵ - پی خواهیم برد که احکام فقهی و حقوقی در مقام مقایسه با علوم تجربی دارای مستندات و دلایل فراوان و معقولانه جهت اثبات موارد مغایر با این علوم است.

۶ - توصیه ها و الزامات احادیث و احکام برای شروع و تداوم شیردهی کاربردی تر و منطقی تر از اقدامات علوم بهداشتی و پزشکی می باشد.

ضرورت انجام تحقیق

اجرای کامل و دقیق احکام الهی در زندگی، سلامت جسم و جان را به همراه دارد. آنچه در این پایان نامه مد نظر اینجانب است بررسی کلیه ی احکام رضاع بر پایه فقهی و حقوقی می باشد که با تاکید بر آیات و احادیث و مقایسه ی آن با علوم تجربی امروز در نوع خود بسیار مفید خواهد بود.

با چنین بررسی و تحقیقاتی این امکان می گردد که از چند منظر به مساله رضاع توجه شود:

اول اینکه توصیه های قرآنی و احادیث دینی برای شروع و تداوم شیردهی نسبت به اقدامات علوم تجربی و بهداشتی کاربردی تر و موفق تر هستند.

دوم اینکه نقل، سامان دهی و تحلیل و تفصیل روایات مرتبط با موضوع رضاع و استفاده از نظرات متعدد راویان، تفسیرگران و تحلیل پردازان، ارزش و اهمیت امر رضاع را به طور کاملاً مشخص، واضح و مبرهن می نماید. سوم اینکه سطح اطلاع و آگاهی مادران در رابطه با تغذیه و رشد جسمانی و پیرو آن بهداشت روانی شیرخوار به حداکثر ممکن برسد.

چهارم با پاسخگویی به پرسش های مطرح شده، به توسعه ی دانش فقه با بررسی برخی مسائل مستحدثه اقدام گردد و در کنار مباحث دینی و فقهی، مسائل بهداشتی، پزشکی روز در رابطه با امر تغذیه کودک به چالش کشیده شود و عمیقاً تحلیل و بررسی گردد.

فصل دوم

بیان مبانی نظری تحقیق و احکام مرتبط :

اهمیت شیردهی

احکام تغذیه کودک

احکام زن شیرده

آیات مرتبط با رضاع

بیان احادیث و روایات مرتبط

نظریات فقها و مراجع شیعه و سنی

شرایط ایجاد محرمیت رضاعی

و...

تعريف لغوي رضاع

رضاع در لغت به معنای شیر خوردن کودک از پستان مادر، شیر دادن زن باردار به کودک و بچه شیر خوار را به دایه دادن آمده است.^۱ شیر دادن به کودک یا از سوی خود مادر صورت می‌گیرد و یا دایه‌ای برای فرزند در نظر گرفته می‌شود. در صورت فرض دوم، بنابر شرایطی کودک شیر خوار، فرزند رضاعی دایه خود می‌گردد که در این صورت مسأله محرمیت رضاعی پیش خواهد آمد که هر يك به ترتیب بیان خواهد شد.

ایجاد قرابت رضاعی پس از عقد نکاح

رضاع همچنان که ایجاد قرابت می‌کند و مانع از نکاح می‌گردد، هر گاه پس از انعقاد نکاح موجود شود، نکاح سابق را از آن زمان منحل می‌گرداند؛ زیرا چنانکه در شرح قرابت رضاعی گذشت، رضاع ایجاد خویشاوندی می‌کند و با خویشاوندان رابطه زوجیت نمی‌تواند بوجود آید. از نظر قضایی قاعده مذکور در ماده 1046 ق.م. مطلق می‌باشد و شامل هر دومورد قبل و بعد از عقد می‌شود.^۲

مثال مشهوری در این رابطه در کتب فقهی و حقوقی آمده که اگر کسی دو زن داشته باشد، یکی کبیره و دیگری صغیره و زوجه صغیره از شیر زوجه کبیره بخورد، نکاح آنان از تاریخ مزبور فسخ می‌شود؛ زیرا یکی مادرزن و دیگری اولاد رضاعی می‌گردد.^۳

اگر مرد با زوجه کبیره خود قبل از ایجاد رضاع آمیزش کرده باشد، هم صغیره و هم کبیره برای مرد حرام ابد می‌گردند، اما اگر با زوجه کبیره اش آمیزش کرده باشد، در این صورت تنها زوجه کبیره برای مرد حرام ابد می‌گردد.^۴

هر گاه مرد به کبیره دخول کرده باشد، مهر کبیره ثابت می‌شود ولی اگر دخول نکرده باشد، مهر ندارد چون خودش باعث فسخ نکاح گردیده است، اما مهر صغیره برایش ثابت است، چون عقدش به سبب جمع میان او و مادرش منفسخ می‌شود و بعضی گفته‌اند که مرد حق دارد که مهر صغیره را از زن کبیره بگیرد.^۵

۱ عمید، حسن، فرهنگ فارسی عمید.

۲ کاتوزیان، ناصر، حقوق مدنی، ج 4، ص 313.

۳ شهید ثانی: الروضة البهیه فی شرح اللمعة الدمشقیة، ج 5، ص 173.

۴ شهید ثانی: الروضة البهیه فی شرح اللمعة الدمشقیة، ج 5، ص 173.

۵ شیخ حر عاملی، تحت اشراف: برازش، علی رضا، وسائل الشیعة الی تحصیل مسائل الشریعة، ج 13، ص 302.

بعضی از حقوقدانان مثالهای دیگری در این باب آورده‌اند؛ از جمله هر گاه مادر زن شخص، فرزند او را شیر دهد، زن بر شوهر خود حرام می‌گردد، زیرا شیر خوردن کودک موجب می‌گردد که زن مزبور، خواهر آن کودک شود و نتیجتاً آن زن، خواهر رضاعی فرزند شوهر خود خواهد بود.^۱

در این بخش از پایان نامه با توجه به مسائل مطرح شده باید گفت که شناخت قوانین رضاع نه تنها در سطح خانواده، در جهت آشنایی هر یک از همسران به حقوق و تکالیف خویش، بلکه در سطح جامعه به لحاظ شناخت محدوده ارتباطات و معاشرات موثر است.

شناخت اقربای رضاعی

پس از شناخت شرایط ایجاد قرابت رضاعی، شایسته است که اقربای رضاعی را نیز بشناسیم.

ماده 1046 قانون مدنی، حرمت نکاح با اقربای رضاعی را با عبارت کوتاهی ذکر کرده است. عبارت مذکور متذکر شده است که نکاح با خویشاوندان رضاعی مانند نکاح با خویشاوندان نسبی حرام است ولی تصریح نکرده که خویشاوندان رضاعی چه کسانی هستند آن گونه که در ماده 1045 ق.م.خویشاوندان نسبی را نام برده است. آنچه از عبارت ماده قانونی می‌توان استنباط نمود، آن است که نکاح با هر یک از اقربای رضاعی که یکی از عناوین مذکور در ماده 1045 ق.م. بر او صدق می‌کند، ممنوع است. بنابراین نکاح با اقربای ذیل ممنوع است:

- 1) نکاح با پدر و اجداد رضاعی و مادر و جدات رضاعی هر قدر که بالا رود.
- 2) نکاح با اولاد رضاعی هر قدر که پایین برود.
- 3) نکاح با خواهر و برادر رضاعی و اولاد آنها هر قدر که پایین برود.
- 4) نکاح با عمات و خالات رضاعی خود و عمات و خالات رضاعی پدر و مادر و اجداد و جدات رضاعی.^۲

پس به طور کلی موارد ممنوع بودن نکاح اقربای رضاعی در هفت قسمت بیان می‌گردد:

۱ محقق حلی، شرایع الاسلام فی مسائل الحلال و الحرام، ص 511.

۲ امامی، حسن، حقوق مدنی، ج 4، ص 295 و ج 1، ص 105؛ نجفی، محمد حسن، جواهر الکلام، ج 29، ص 309.

اول : ممنوع بودن نکاح مرضعه و فحل با مرتضع و مرتضعه.

(1) نکاح مرضعه با مرتضع ممنوع است، زیرا مرضعه، مادر رضاعی مرتضع است و نکاح مادر نسبی باپسرش ممنوع می‌باشد.

(2) نکاح فحل با مرتضعه ممنوع است؛ زیرا فحل پدر رضاعی مرتضعه است و نکاح پدر نسبی با دخترش ممنوع است.

دوم : موارد ممنوع بودن نکاح اقربای نسبی مرضعه و فحل با مرتضع و مرتضعه .

(1) نکاح فروع نسبی مرضعه و فحل (یعنی پسر، دختر و اولاد آنها) با مرتضع و مرتضعه ممنوع است.

(2) نکاح اصول نسبی مرضعه و فحل (پدر، مادر، اجداد و جدات آنها) با مرتضع و مرتضعه ممنوع است.

(3) نکاح کسانی که در حاشیه نسبی مرضعه و فحل هستند (برادر و خواهر آنها) با مرتضع و مرتضعه ممنوع است؛ زیرا آنان عمو، عمه، دایی و خاله رضاعی مرتضع هستند. همچنین است اعمام، عمات، احوال و خالات پدر و مادر یا اجداد و جدات نسبی و مرضعه و فحل.

سوم : موارد ممنوع بودن نکاح اقربای نسبی مرتضع و مرتضعه با مرضعه و فحل نکاح فروع نسبی مرتضع و مرتضعه با مرضعه و فحل ممنوع است؛ زیرا فروع مرتضع و مرتضعه، اولاد اولاد مرضعه و فحل می‌باشند و نکاح شخص با اولاد اولاد نسبی ممنوع است، بنابر عقیده عده‌ای از فقهای امامیه در این امر فرقی نمی‌نماید که فروع مرتضع و مرتضعه نسبی باشند یا رضاعی.

چهارم: موارد ممنوع بودن نکاح اقربای نسبی مرضعه و فحل با اقربای مرتضع و مرتضعه.

(1) نکاح اصول نسبی مرضعه و فحل با فروع مرتضع و مرتضعه ممنوع است، زیرا اصول آنان، اجداد و جدات رضاعی فروع مرتضع و مرتضعه محسوب می‌گردند و نکاح با اجداد و جدات نسبی ممنوع می‌باشد.

(2) نکاح فروع نسبی درجه اول مرضعه و فحل با فروع نسبی مرتضع و مرتضعه ممنوع است.

(3) نکاح حواشی نسبی مرضعه و فحل با فروع نسبی مرتضع و مرتضع ممنوع است؛ زیرا حواشی مزبور، عمو و عمه و دایی و خاله رضاعی پدر یا مادر، اجداد یا جدات فروع مرتضع و مرتضعه می‌باشند.

پنجم: موارد ممنوع بودن نکاح اقربای رضاعی هر یک از زوجین بردیگری:

1) بین مرد و مادر و جدات زن او از هر درجه که باشند؛ اعم از نسبی و رضاعی.

2) بین مرد و زنی که سابقاً زن پدر یا زن یکی از اجداد یا زن پسر و یا زنی یکی از احفاد او بوده است هر چند قرابت رضاعی باشد.

3) بین مرد با انث از اولاد زن از هر درجه که باشند ولو رضاعی، مشروط بر این که بین زن و شوهر زناشویی واقع شده باشد. طبق قاعده «بحرم من الرضاع ما یحرم من النسب» کسانی که به اعتبار عنوان نسبی نکاح با آن حرام می‌باشد، بر دو دسته هستند:

الف) اقربای نسبی مذکور در ماده 1045 ق.م

ب) اقربای نسبی یکی از زوجین بردیگری، مذکور در ماده 1047 ق.م

ششم: موارد ممنوع بودن نکاح بین دو مرتضع در صورتی که صاحب لبن یا فعل یکی باشد.

هفتم: موارد ممنوع بودن نکاح بین اقربای نسبی هر یک از دو مرتضع با مرتضع دیگر؛ زیرا مرتضع عمومی اولاد مرتضع دیگر است و چنانچه مرتضعه باشد، عمه اولاد مرتضع محسوب می‌شود و عمه و عمو از محرمات نسبی هستند.^۱

اثبات رضاع و محارم رضاعی

رضاع به شهادت دو مرد عادل و نیز بنا بر قول مشهور، چهار زن یا یک مرد و دو زن عادل ثابت می‌شود. شهادت يك زن و حتّی دو زن عادل بنا بر قول مشهور کفایت نمی‌کند.^۲

رضاع با شرایط یاد شده موجب انتشار محرمیت از شیر دهنده و صاحب شیر به شیرخوار و نسل وی و بالعکس، از کودک به آن دو و حرمت ازواج آنان با یکدیگر می‌گردد. در نتیجه، کودک و فرزندان او، فرزندان آن دو به شمار رفته، شیر دهنده، مادر و صاحب شیر، پدر شیرخوار و نیاکان آن دو، اجداد او و فرزندان هر يك از آن دو، برادران و خواهران کودک و برادر و خواهر ایشان، خاله و دایی، عمه و عمو شیرخوار محسوب می‌گردند.^۳ در حرمت فرزندان صاحب شیر بر شیرخوار، فرقی بین فرزندان نسبی و رضاعی او نیست؛ لیکن نسبت به مرتضعه، تنها اولاد

۱ کاتوزیان، ناصر، حقوق مدنی، ج 4، ص 308؛ شهید ثانی، الوضعة البهية فی شرح اللمعة الدمشقیة، ج 5، ص 314.
۲ نجفی، محمد حسن، جواهر الکلام ج 29، ص 344-346.
۳ نجفی، محمد حسن، جواهر الکلام ج 29، ص 309.

نسبی وی بر کودک حرام می‌شوند و اولاد رضاعی او از صاحب شیری دیگر، بر کودک حرام نمی‌شوند. از برخی، قول به حرمت نقل شده است.^۱ بنابراین قول مشهور، پدر نسبی کودک نمی‌تواند با فرزندان نسبی و رضاعی پدر رضاعی طفل و نیز با اولاد نسبی شیر دهنده ازدواج کند. در اینکه ازدواج سایر اولاد پدر نسبی کودک که از زنی دیگر شیر خورده‌اند با اولاد صاحب شیر و نیز اولاد مرضعه، جایز و صحیح است یا نه، اختلاف است. اکثر فقها قائل به قول نخست‌اند.^{۲۲}

بنابر قول مشهور، انتشار حرمت به سبب رضاع تنها در عناوین نسبی زیر است: مادر، دختر، خواهر، عمه، خاله، دختر برادر و دختر خواهر. در صورت عدم حصول یکی از عناوین هفت گانه با رضاع، و حصول عنوانی خاص که در نسب ملازم و متحد با یکی از عناوین هفت گانه یاد شده باشد نه در رضاع، حرمت تحقق نمی‌یابد، مانند عنوان مادر نوه انسان که در نسبی، ازدواج با او حرام است؛ زیرا وی یا دختر انسان است و یا همسر پسر (عروس) او، که هر دو عنوان بر انسان حرام‌اند؛ لیکن عنوان یاد شده در رضاعی موجب حرمت نمی‌شود.

بنابراین ازدواج مرد با زنی که نوه او را شیر داده حرام نیست.^۴

رضاع در ابتدا از موانع ازدواج، و پس از ازدواج موجب بطلان آن است؛ از این رو، کسی که با دختر شیر خواری ازدواج کرده، در صورتی که خواهر یا همسر دیگر یا جده یا مادر یا همسر پدر و یا همسر برادرش او را شیر دهد، عقد نکاح باطل می‌شود.^۵

شرایط ایجاد محرمیت رضاعی:

در این مبحث از پایان نامه، به چگونگی ایجاد محرمیت رضاعی می‌پردازیم. در ماده 1046 قانون مدنی آمده است: «قربان رضاعی از حیث حرمت نکاح در حکم قربان نسبی است؛ مشروط بر اینکه:

اولا - شیر زن از حمل مشروع حاصل شده باشد.

ثانیا - شیر مستقیماً از پستان مکیده شده باشد.

۱ نجفی، محمد حسن، جواهر الکلام ج ۲۹، ص ۳۱۴.

۲ آلابی، فاضل، کشف الرموز ج ۲، ص ۱۲۷-۱۲۶.

۳ نجفی، محمد حسن، جواهر الکلام ج ۲۹، ص ۳۱۶-۳۱۴.

۴ سبزواری، عبدالاعلی، مهذب الأحكام ج ۲۵، ص ۴۶-۴۵.

۵ نجفی، محمد حسن، جواهر الکلام ج ۲۹، ص ۳۲۴.

ثالثا - طفل لا اقل یک شبانه روز و پیاپی زده دفعه متوالی شیر کامل خورده باشد، بدون اینکه غذای دیگری یا شیر زن دیگر را بخورد.

رابعا - شیر خوردن طفل قبل از اتمام دوسال از تولد او باشد.

خامسا - مقدار شیری که طفل خورده است از یک زن و از یک شوهر باشد.^۱

سادسا - زن شیرده زنده باشد پس اگر در اثنای شیر دادن بمیرد و نصاب، در حال مرگ او ولو بایک مرتبه کامل گردد، حرام نمی شود.^۲

حال در این مقوله به شرح هر کدام از این شرایط می پردازیم:

اولا: شیر زن از حمل مشروع حاصل شده باشد. در پیدایش شرط مزبور دو امر باید مورد نظر قرار گیرد:

الف - شیر زن از حمل باشد، یعنی زن در اثر حاملگی شیر در پستانش پیدا شود و از آن شیر به کودک بدهد. بنابراین چنانچه زن بدون آنکه حامله گردد، شیر در پستانش پیدا شود و از آن به کودکی بدهد - چنانچه این امر دیده شده است - قرابت رضاعی ایجاد نمی گردد.^۳

عده ای از فقها بر آنند که لزوماً بایستی زن شیردهنده وضع حمل کرده باشد و چنانچه به صرف حاملگی شیردار شده باشد، رضاع موجب نشر حرمت نخواهد شد. در مقابل، گروهی دیگر حاملگی را کافی دانسته اند. علامه حلی در تالیفات مختلف خود هر دو نظر را تایید کرده و قانون مدنی پیرو نظریه اخیر است.

اما آیا نحوه بارداری تفاوتی را در این مساله ایجاد می کند؟ مثلاً امروزه لقاح مصنوعی نیز موجب حمل می گردد؛ بدین معنی که نطفه مرد به طریقی غیر از مقاربت و با روشهای پزشکی در رحم زن قرار می گیرد. این مساله بین فقها مورد اختلاف است. صاحب جواهر در این خصوص نظریه ای دارد که قانون مدنی از آن متابعت کرده است: «در اطلاقات ادله این اقتضا هست که مورد را شامل باشد، پس اولی است که معیار را بر تکون ولد از نطفه مرد قرار بدهیم بطوری که ولد به شوهر قانونی منتسب باشد.»

۱ قربانی، فرج الله، مجموعه کامل قوانین و مقررات اساسی مدنی، ص 274؛ ترجمه تحریر الوسیله، ص 477؛ محقق حلی، مترجم: یزدی، ابوالقاسم احمد، ترجمه فارسی شرایع الاسلام، ج 2، ص 461-458؛ علامه حلی، تبصرة المتعلمین؛ ص 83.

۲ ترجمه تحریر الوسیله، ج 3، ص 475؛ محقق حلی، مترجم: یزدی، ابوالقاسم احمد، ترجمه فارسی شرایع الاسلام، ج 2، ص 461.

۳ امامی، حسن، حقوق مدنی، ج 4، ص 297؛ شیخ حر عاملی، اشراف: برآزش، علی رضا، وسائل الشیعه، ج 14، ص 302.

صاحب جواهر برای تثبیت مطلب و رفع ایرادها اضافه می‌کند: «اگر در عبارات اصحاب امامیه، کلمه «وطی» آمده است بیشتر به اعتبار غلبه است نه اینکه شرط باشد که حتما و منحصرآ آمیزش و وطی صورت گرفته باشد، بطوری که غیر ازوطی بقیه موارد را خارج می‌سازد.»^۱

ب - حمل مشروع باشد؛ منظور از حمل مشروع، حملی است که در اثر نکاح دائم یا منقطع به وجود آید. این امر اجماع بین فقهای امامیه است. در نشر حرمت و سببیت تحریم، شرط نیست که زن شیر دهنده هنگام رضاع در حباله مرد باشد بلکه اگر زن مطلقه یا شوهر مرده باشد - در زمان حاملگی یا شیردادن به بچه - و بچه بعد از طلاق یا مرگ شوهر شیر بخورد، در این حالت هم موجب حرمت بوده و مانند موردی است که شوهر زنده باشد.

حملی که از شبهه حاصل شده باشد، مورد اختلاف بین فقهای امامیه است و قول مشهور الحاق حکم شبهه به نکاح صحیح است؛ زیرا در اثر جهل به حرمت نمی‌تواند رابطه نزدیکی، نامشروع شناخته شود. همچنین است هر گاه حمل در اثر نزدیکی با اکراه محقق شده باشد. در صورتی که حمل با اکراه موجود شد، فقط نسبت به همان طرف خویشاوندی رضاعی حاصل می‌گردد. پس شیر حاصل از زنا، قرابت رضاعی ایجاد نمی‌کند.

ثانیا - شیر مستقیما از پستان مکیده شده باشد.

چنانچه شیر را در استکان بدوشند به کودک بدهند و یا در اثر بیماری از راه بینی بوسیله لوله وارد معده کودک نمایند و یا شیر را در دهان کودک بدوشند، بدون آن که طفل پستان را بمکد، ایجاد قرابت رضاعی نمی‌کند. قول مزبور، مشهور بین فقهای امامیه است.^۲ مبنای فقهی موضوع مطابق نظریه مشهور فقها آن است که کلمه «ارتضاع» از باب افتعال که در نصوص وارد شده، اقتضای چنین مفهومی را دارد.^۳

ثالثا - طفل لا اقل یک شبانه روز و یا پانزده دفعه متوالی شیر کامل خورده باشد بدون اینکه غذای دیگر یا شیرزن دیگری را خورده باشد.

در مورد دفعات شیر، بین فقها اختلاف است. مطابق نظر "ابن جنید" حتی یک بار شیر خوردن موجب حرمت است. ابن جنید برای اثبات نظر خود به عموم و سنت و چند حدیث استناد کرده است که همگی ضعیف هستند. نظریه دیگر که

۱ محقق داماد، سید مصطفی، بررسی فقهی حقوق خانواده، ص 71؛ ذهنی تهرانی، سید محمد جواد، المباحث الفقهیه فی شرح الروضة دمشقیه، ص 318.

۲ امامی - حسن: حقوق مدنی، ج 4، ص 298؛ ترجمه تحریر الوسیله، ج 3، ص 475.

۳ محقق داماد، سید مصطفی، بررسی فقهی حقوق خانواده، ص 72.

اکثر متقدمین طرفدار آنند، مقدار دفعات شیر را که موجب حرمت می‌گردد 10 بار ذکر کرده است. نظریه سوم، نظریه 15 دفعه است که بین فقهای متاخر مقبول است.^۱

رابعا - شیر خوردن طفل قبل از تمام شدن دو سال از تولد او باشد.

رسول خدا «صلی الله علیه وآله» می‌فرماید: «لارضاع بعد فطام» یعنی پس از گرفتن کودک از شیر رضاعی حاصل نمی‌شود.^۲

خامسا - مقدار شیری که طفل خورده از یک زن و یک شوهر باشد.

بنابراین هر گاه مردی دو زن داشته باشد و طفل مرتضع از هر یک 7 و 8 دفعه شیر بخورد، باعث حرمت نمی‌شود. ثانیاً 15 دفعه شیر یا یک شبانه روز شیر کامل، متعلق به مرد (فحل) واحدی باشد. پس اگر طفل شیرخوار در قسمتی از مدت شبانه روز کامل یا بعضی از دفعات، شیر متعلق به شوهر دیگری را بخورد، احکام رضاع بر آن جاری نمی‌شود. باید توجه داشت که در متون فقهی کلمه «شوهر واحد» قید نگردیده بلکه واژه‌های «فحل واحد» و یا «صاحب اللب» بکار رفته است.

مشهور فقها عقیده دارند، منظور از «فحل» کسی است که حمل زن و شیر او ناشی از آن شخص باشد، هر چند که هنگام رضاع، شوهر بالفعل زن شیرده نباشد. وضعیت زن پس از جدایی از شوهر اول - بواسطه طلاق، فوت و علل دیگر - برای مدتی که شیر زن متعلق به شوهر اول است به ترتیب زیر قابل بررسی و در این خصوص چند فرض قابل تصور است:

اول - زن پس از جدایی از شوهر اول با شخص دیگری ازدواج می‌کند و نزدیکی صورت می‌گیرد ولی حامله نمی‌شود؛ در حالی که شیر کماکان در پستانش است. در این فرض، صاحب اللب همان شوهر اول است.

دوم - زن بعد از ازدواج دوم حامله شود ولی پستانش شیری همانند سابق داشته باشد و تغییری نکند، در این حالت نیز به نظر اکثر فقها، صاحب اللب همان شوهر اول است.

سوم: زن بعد از ازدواج جدید حامله می‌شود و شیر پستانش نیز دچار تغییر می‌شود؛ یا زیاد و کمی شود، یا قطع می‌شود و دوباره شیر می‌آورد؛ یعنی در مجموع نزدیکی و حامله شدن از شوهر جدید در تغییر شیر موثر است.

۱ همان منبع، ص 73.

۲ ابن بابویه القمی، محمد بن علی، من لا یحضره الفقیه، ج 5، ص 581.

در این فرض بین فقها اختلاف نظری شماری به چشم می‌خورد. گروهی می‌گویند معیار احراز انتساب است و چنانچه احراز شود که شیر هنوز منتسب به شوهر اول است، صاحب‌شیر یا فحل همان شوهر اول است. ولی گروهی دیگر عقیده دارند که معیار، وضع حمل است و تا وضع حمل نشده، شیر مربوط به شوهر اول است و بعد از وضع حمل متعلق به شوهر جدید است.

چهارم - زن از ازدواج جدید حامله می‌شود و وضع حمل می‌کند ولی شیر مستمرا در پستانش باقی است. در این صورت تردیدی در انتساب به شوهر جدید وجود ندارد.^۱

مرحوم ابوعلی طبرسی، صاحب‌تفسیر، در کتاب تفسیریش می‌گوید: «اتحاد فحل شرط نبوده، بلکه فقط لازم است مرضعه متحد باشد که در این پایان نامه به طور کامل مفصل به این مبحث خواهم پرداخت. دلیل ما بر این گفتار آن است که وقتی اتحاد فحل شرط نباشد و مرضعه اطفال متحد باشد، همه با هم خواهر و برادر می‌شوند، اگر چه فحل متحد نباشد و بدیهی است که اخوت امی و مادری وقتی نسبی باشد موجب حرمت تناکح یعنی نثر حرمت می‌باشد.»

مرحوم شهید ثانی در جواب می‌فرماید: «این کلام از مرحوم طبرسی بسیار وجیه و متین است؛ منتهی چون روایات و نصوص اهل بیت «علیهم السلام» بر خلاف آن است، نمی‌توان این مقال و استقلال را پذیرفت. بنابراین نصوص یاد شده عموم ادله‌ای که دلالت بر اتحاد رضاع و نسب داشته و بیانگر این معناست که هر عنوان از نسب که موجب تحریم است از رضاع نیز چنین می‌باشد، تخصیص می‌دهد.^۲

به طور کلی شیردانی که علت محرم شدن است، به دو چیز ثابت می‌شود:

اول: خبر دادن عده‌ای که انسان از گفته آنان یقین پیدا می‌کند.

دوم: شهادت دو مرد عادل یا چهار زن که عادل باشند. ولی باید شرایط شیر دادن را بگویند. مثلاً بگویند ما دیده‌ایم که فلان بچه بیست و چهار ساعت از پستان فلان زن شیر خورده و چیزی هم در بین آن نخورده است، همچنین در رابطه با سایر شرطها. ولی اگر معلوم باشد که شرایط را می‌دانند در عقیده با هم مخالف نیستند و بامرد و زن هم در عقیده اختلافی ندارند، لازم نیست شرایط را شرح دهند.^۳

۱ ذهنی تهرانی، سید محمد جواد: المباحث الفقهیه فی شرح الروضة البهیة، ج 17، ص 354.

۲ همان منبع.

۳ رساله توضیح المسائل آیة... صانعی، ص 409؛ محقق حلی، شرایع الاسلام فی مسائل الحلال والحرام، ص 480.